

які утримуються не шляхом переатестації за досягненнями і здібностями, а здатністю розчавити голими сідницями їжака на щорічному випробуванні. Зображуючи цей болісний ритуал, письменник дуже пафосно описує внутрішній стан полковника, у той час як сама картина випробування виглядає досить кумедно через свою абсурдність: “Коцюба виявляється не тільки рішучим борцем, захисником Української держави, але й людиною гуманістичних принципів і переконань. <...> Тому, незважаючи на власний гострий біль, полковник Коцюба все ж чинить гуманно – він з готовністю переживає наступні болючі присідання з конкретною шляхетною метою – чимшвидше припинити страждання тварини” [2, 182]. Описаний епізод відволікає увагу читача, та й самого головного героя, від злочинця та можливої диверсії, що призводить до швидкої розв’язки у творі і трагічного фіналу цієї шпигунської історії.

Отже, з-поміж усіх інших жанрових визначень твір О. Ірванця “Харків 1938” можна по праву віднести до шпигунського роману. Про це свідчать сюжетна схема художнього тексту, природа конфлікту, побудова образної системи тощо. Однак автор, утворюючи загальне пародійне тло роману, абсурдністю дій протагоніста та усього зображеного розбиває канони жанру, нівелює уявлення про могутність і непорушність такої держави, як описана ним У.Р.С.Р., і трансформує свою альтернативну історію зі шпигунським розслідуванням у центрі оповіді у буфонаду й бурлеск, як було зазначено в анотації до художнього тексту. Майстерність письменника у побудові синтетичного за своєю сутністю твору, розмаїття жанрових, родових і стильових форм можуть стати плідними об’єктами для подальшого вивчення літературознавцями.

Література

1. Ірванець написав альтернативну історію України. – Режим доступу : <http://www.hroniky.com/news/view/8429-irvanets-napysav-alternatyvnu-istoriiu-ukrainy/> – Хроніки Любарта.
2. Ірванець О. Харків 1938 / О. Ірванець. – К. : Laurus, 2017. – 240 с.
3. Норець М. Шпигунський роман як жанровий інваріант детективу в сучасному літературознавстві / М. Норець // Современные научные исследования и инновации. – 2013. – №9 (29). – С. 117–120.
4. Олександр Ірванець: “Харків 1938” буде зрозумілий дуже небагатьом [Інтерв’ю брали О. Хмельовська, В. Романченко, О. Мимрук]. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/news/oleksandr-irvanec-mij-roman-bude-zrozumilij-duzhe-nebagatom>. – Читомо.

Ильинская Н.И.,

доктор филологических наук,
Херсонский государственный университет

МИФОПОЭТИКА И ПРАГМАТИКА СОВЕТСКОГО АНЕКДОТА

В 80-е годы XX века на постсоветском культурном пространстве происходит легализация современного фольклорного жанра – анекдота. Вырвавшийся «из подполья», он довольно скоро становится «респектабельным» предметом академических исследований. Причин тому несколько – его междисциплинарная природа, укорененность в культуре и повседневности, богатый интерпретационный потенциал, что свойственно многим существующим на «границах» культуры явлениям, наконец, отсутствие идеологической цензуры. Немаловажным является факт методологического сдвига в гуманитаристике, который проявляется в повышенном интересе к культурно-антропологическим сюжетам.

Следует констатировать, что на сегодня фольклорный и литературный анекдот – актуальная проблема, которой посвящена обширная литература. Вместе с тем теоретические и методологические подходы, применимые к литературному анекдоту XIX века, не вполне «работают» при изучении современного анекдота в силу различия их жанровой природы и

прагматики. Большинство ученых, хотя и считают анекдот XIX века *“полуфольклорным-полулитературным жанром”* (Н.Тамарченко), все же относят его к *“малым жанрам мемуарной повествовательной прозы”* (Никонорова Е.). Советский и постсоветский анекдот в отличие от литературного – продукт устной демократической традиции, народной смеховой культуры, жанр городской устной речи. Однако преемственность между ними, безусловно, существует.

В корпусе работ по изучению анекдота советский анекдот представлен сравнительно скромно – это статьи, диссертации, монографии Е.Курганова, А. Архиповой, М.Мельниченко, Е. Шмелевой, А. Шмелева, О. Смолицкой, В. Разуваева, А. А. Бурыкина, М.Воробьевой, М.Столяр, А.Кирзюк, эссеистика А. Д. Синявского. Их авторы – фольклористы, литературоведы, лингвисты, культурологи – рассматривают поэтику, специфику и функции советского анекдота как части городского фольклора, выявляют его соотношение с анекдотом литературным, их сходство и отличие, жанровые трансформации советского и постсоветского анекдота, тематику, систему персонажей, принципы циклизации. В работах изучается специфика коммуникации, социокультурное значение анекдота как явления смеховой культуры и документа эпохи, его место в советской повседневности. Заявленная нами проблема – мифопоэтика и прагматика советского анекдота – ранее не была предметом специального изучения.

Теоретической базой нашего исследования являются отрефлексированные Л.Столовичем *«схождение и расхождение феноменов мифа и анекдота, без которых, при всей их кажущейся неравнозначности, немыслима история человеческой культуры»* [3, 46]. Анализ статьи Л. Столовича «Анекдот и миф» позволяет выделить несколько концептуальных позиций. Во-первых, эстетиком отмечены мифотворческие потенции анекдота, его способность создавать эстетико-художественную реальность, переходящую в массовое сознание. Во-вторых, автором статьи зафиксировано сходство мифа и анекдота. Оно заключается в том, что оба феномена являются подлинной реальностью для того сознания, которое считает их таковыми. Без этой веры, как известно, миф превращается в сказку. Что касается анекдота, то он также воспринимается реальностью, несмотря на условность сюжета или абсурдность ситуации, поскольку анекдот *“бытует в жизни, делаясь ее частью”* [3, 48]. Происходит это потому, что нахождение анекдота на «границах» культуры и анти-культуры продуцирует его особое свойство: реальность в анекдоте достоверна прежде всего психологически и ценностно (В. Вацуро, Е. Курганов, В. Химик). Иными словами, если реальность мифа – в бытии, то анекдота – в быте, когда *“возникает зона совершенно особой правдивости, открывающей владычество дурости, безумия и идиотизма, которые в анекдоте оказываются самыми распространенными и самыми стереотипными двигателями человеческого общества”* [2, 208]. Из этой особенности вытекает следующее различие между анекдотом и мифом.

По мысли Л. Столовича, оно заключается в серьезности мифа в противоположность игровой, остроумно-комической природе анекдота. Об этом также пишет М. Каган, утверждая, что *“с эстетической точки зрения анекдот принадлежит к сфере комического – его художественная ценность определяется способностью вызвать улыбку или смех, даже если это смех сквозь слезы”* [1, 8]. Как феномен неофициальной смеховой культуры, анекдот играет со всеми институтами: идеологией, культурой, общественными стереотипами, национальными пристрастиями и ценностями, проникает в сферу повседневности. Для него не существует иерархий. Он свободно пересекает установленные границы, разрушает ритуалы и табу, инверсирует нормы и правила, «выворачивая» их наизнанку. Анекдот как бы испытывает их на прочность, провоцируя тем самым реципиента на осознание относительности, а подчас и иллюзорности их величия. По отношению к обычной реальности картина мира в анекдоте – это анти-мир, в котором нормой считается то, что с позиций господствующих идеологии и морали является отклонением.

Благодаря смеховой природе, анекдот лишает сакральности ритуалы и мифы советской культуры, создавая свой неомиф, что позволяет говорить о вторичной мифологизации. Двунаправленность анекдота проявляется и в его прагматике: с одной стороны, он наиболее ярко

отражает ценности, стереотипы и настроения массового сознания; с другой – вступая в противостояние с официальной идеологией, формирует новую оценочную позицию и тем самым раскрепощает массовое сознание от идеологических догм. В первую очередь это касается советского социально-политического анекдота, который на десятилетия становится одним из каналов неформальной коммуникации на политические темы.

Литература

1. Каган М. С. Анекдот как феномен культуры / М.С. Каган // Анекдот как феномен культуры. Материалы круглого стола (16 ноября 2002 г.) – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 5–16.
2. Курганов Е. Похвальное слово анекдоту / Е.. Курганова. – СПб : Звезда, 2001. – 288 с.
3. Столович Л.Н. Анекдот и миф / Л.Н. Столович // Анекдот как феномен культуры. Материалы круглого стола (16 ноября 2002 г.) – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 46–53.

Кицак Л.В.,

кандидат філологічних наук,
КЗ “Бердичівський педагогічний коледж” Житомирської обласної ради

ПРИРОДА СМІХУ В ДЕТЕКТИВНОМУ ЖАНРІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕТЕКТИВІВ)

У сучасному літературному світі відбувається переосмислення багатьох культурних категорій. Зокрема можна говорити про категорію смішного в літературі. Постмодернізм із його абсурдністю, карнавалізацією, алюзіями, стильовою та жанровою дифузією, іронічністю та пародійністю відкриває нові обрії в літературі для поняття “сміх”. Категорію смішного у філології досліджували М. Бахтін, Ю. Борєв, Т. Буйницька, С. Іваненко, О. Калита, А. Макарян, Е. Нокс, Н. Нокс, В. Проп, Дж. Сазерленд, О. Титаренко, А. Щербина та ін.. До питання сміху в детективному жанрі зверталася Н. Невярович (“Семіотичні природа “сміху” в романі Умберто Еко “Ім’я рози”) [3]. Про природу сміху в детективному жанрі української літератури окремих розвідок поки немає, що й визначає актуальність та новизну дослідження.

Сміх у літературі загалом і детективах зокрема – це сфера існування людської свободи і суспільної рівності, адже в комічні ситуації волею автора потрапляють предстанники різних суспільних верств і категорій, при чому часто висміюються вади сильних світу цього, тим самим останні зрівнюються із пересічними людьми. Сміх дає можливість відчувати себе розслабленим, задоволеним та вільним від проблем.

Так, категорія смішного в класичному детективі майже не використовувалася. Проте із розвитком жанру, поступовим виділенням жанрових різновидів сміх стає важливою категорією жанру, виокремлюючись навіть у такий жанровий різновид, як іронічний детектив. Хоча автори будь-яких детективів не ігнорують категорію смішного, створюючи тексти з елементами комізму. У детективах сміх – це синтез радості і злості, часто він є розрядкою від напруги чи довгого очікування.

Як відомо, у літературі використовується **ситуативний і мовний комізм** [1, 55]. У детективних текстах ці два види комізму взаємодіють і доповнюють один одного, виокремлюючись у жанр іронічного детективу. Проте важливо пам’ятати, що іронічні детективи різних літератур відрізняються природою сміху, як і самі народи: якщо ситуативний комізм можна відтворити в культурі іншого народу, то з мовним виникають певні труднощі.

Комічні ситуації – це найтипівіше явище для детективного жанру, яке щораз частіше використовується авторами для утримання уваги читача. У детективах **лексичні засоби** вираження комізму можна поділити на **словесні** (комічні неологізми, терміни, комічні метонімії і